

**Medrese ve İlahiyat Kavşağında
İSLÂMÎ İLİMLER
(Uluslararası Sempozyum)**

المؤتمر الدولي للعلوم الإسلامية بين المدارس الإسلامية التقليدية
والكليات الحديثة المعاصرة

**Islamic Sciences at the Crossroad of Madrasah and Theology
(International Symposium)**

**29 Haziran - 1 Temmuz 2012
29 June – 1 July 2012**

1. Cilt

**Editör
Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN**

**Bingöl Üniversitesi Yayınları
2013**

Türkiye’de Din Eğitimi Veren Kurumlarda Klasik Medrese Arapça Müfredatından Yararlanma İmkânları ve Bazı Öneriler

Adnan MEMDUHOĞLU¹

Giriş

Muhterem Hâzirûn. Öncelikle hepimizi hürmetle selamlar, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nce organize edilen “İlahiyat Ve Medrese Kavşağında İslâmî İlimler” isimli bu uluslararası sempozyumun hedeflediği hususlara ulaşmasını temenni ederim. Bu vesileyle bendeniz de bu sunumumda, Din eğitim-öğretiminin temel meselelerinden birini teşkil eden bir konu üzerinde durmak istiyorum. Bu çerçevede Türkiye’de imam-hatip, ilahiyat fakülteleri ve yüksek ihtisas kurslarında okutulan Arapça dersleri ile geleneksel medrese müfredatında yer alan Arapça derslerinin içerikleri ve işleniş yöntemlerine ilişkin tespitlerimi ortaya koymaya ve sonrasında da bazı önerilerde bulunmaya çalışacağım. Bu mütevazı çalışmanın sempozyuma halisane katkıda bulunacağını Yüce Allah’tan temenni ediyorum.

1. Tespitler

Eğitim kurumları olarak medreseler İslam Dünyasında asırlardır devam etmektedir. Ashab-ı Suffe’nin Mescid-i Nebevi’deki ders halkasından başlayıp, Bağdat Nizamiye medreselerine oradan da günümüze uzanan bir süreklilik içinde.. İslam Tarihi boyunca bugünkü Arap yarımadası, İran, Irak, Hind alt kıtası, Kafkaslar, Orta Asya, Afrika, Balkanlar, hatta Endülüs Emevileri döneminde Avrupa’da çok sayıda medrese kurulduğunu görüyoruz. Selçuklu ve Osmanlı dönemleri boyunca medrese eğitimi yönüyle zengin bir tarihe sahip olan Anadolu’da da irili ufaklı pek çok medrese kurulmuştur.

1 Yrd. Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / VAN [amemduhoglu@hotmail.com].

Günümüzde fahri ve kesintisiz biçimde devam ettiği şekliyle dinamik bir yapıya sahip olan Şarki Anadolu'daki medreselerin ise resmi kurumsal bir kimlikleri olmasa da gerek teşkilât ve gerekse Arapça eğitim-öğretimi bakımından çok üst seviyede faaliyet gösterdikleri bir gerçektir. Buralarda "Ulum-ı âliye" denilen lügat, nahiv, sarf, belagat, mantık, siyer, tarih gibi ilimlerin yanında bir de "Ulum-ı 'âliye" denilen Kur'an ilimleri, hadis ve fıkıh gibi ilimler okutulmaktadır.

Bilindiği üzere medrese hocalarının tedrisat boyunca en çok âlet ilimlerine önem vermelerinin ve buna bağlı olarak da medrese eğitiminde ilk olarak Arapça'nın öğretilmesi ve müfredatın buna göre şekillenmesinin başlıca sebebi, bu ilimleri iyice hazmetmeden diğer İslâmî ilimleri hakkıyla öğrenmenin mümkün olamayacağı kanaatidir.

Eğitim sistemi olarak medreselerde sıraya konulmuş bir dizi kitabın hocadan ferdi tarzda okumak suretiyle yürütülmesinin şüphesiz avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Ayrıca izledikleri müfredat bakımından çok farklı sayılmasa da ders verme ve öğretme tarzı bakımından oldukça farklı usuller takip eden hocaların bu öğretim yöntemlerine dayalı farklı tarz seçimlerinin şahsi eğilim, cibilliyet, içinde yetiştikler tarihi ve kültürel ortam gibi çeşitli sebepleri olabilmektedir.

Medrese hocaları eğitim-öğretim metodu olarak daha önce üstatlarından aldıkları gibi aynı geleneksel çizgide kalarak "metin" "şerh", "ihtisâr" veya "cem" niteliği taşıyan sıra kitaplarını talebelerine okutmaktadırlar.

Medrese hocalarının dini anlayışı klasik anlayışla paralellik arz ettiğinden genellikle Sünni ilim geleneği çizgisinde kalınmış, sosyal hayata yönelik meseleler medresenin kurulduğu bölgede yaygın olan mezhebin muteber kabul edilen fetva kitaplarını tercih etmeye ve bunların tahsiline sevk etmiştir. Bu sistemde yetişen hocalar kendilerinden sonraki hoca ve talebelerin ilim ve fikir dünyalarının şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

Medreseden icâzet alan hatta bir süre de olsa bu medreselerde tahsil gören talebeler sağlam bir inanç telakkisi ve temel dini kaynakları anlamaya yardımcı bir Arapça gibi önemli donanımlar elde etmektedir. Kendisini bir geleneğe bağlı ve ilim silsilesinin bir halkası olarak görmek.. Selef-i salihine, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaât inancına sıkı sıkıya bağlılık, belki de diğer dini eğitim veren kurumların birçoğundan medreseleri ayıran en bariz hususiyetlerin başında gelir...

Günümüzde artık bu medreselerde eğitim alan hemen her fakih (medrese talebesi) medrese tahsiliyle beraber imam hatip ve ilahiyat eğitimini de dışarıdan tamamlamaya çalışmaktadır. Bir manada bu alandaki eksikliğini açık öğretime devam

ederek kısmen ikmal etmektedir. Şüphesiz açık öğretimin verimliliği, avantaj ve dezavantajları tartışılabilir. Ancak buna karşılık imam hatip ve ilahiyat fakültelelerinde okuyan öğrencilerin “Arapça yeterlilik” durumlarına baktığımızda durumun maalesef hiç de iç açıcı olmadığını görürüz. Açıldıkları günden bu yana müfredatlarıyla yap-boz tahtası gibi hep oynanıp değiştirilen, bu yüzden ne alet ilimlerini, ne de maksûd ilimleri tam anlamıyla tahsil edemeyen öğrencilerimiz için de ne yapabileceğimizi belki bugün medreseleri konuştuğumuz kadar konuşmamız gerekmez mi?

Kabul etmek gerekir ki medresenin eğitim ve öğretim sistemi ile modern ilahiyat fakültelerinin eğitim ve öğretim sistemleri mukayese edildiğinde her birisinin diğerine nazaran ileri veya geri olduğu hususlar bulunmaktadır. Örneğin medreselerde yaygın olarak okutulan ilimlerden Arap dili gramerine yönelik sarf, nahvin yanı sıra meânî, bed’ ve beyân gibi belagata dair kitaplar ile mantık, vad’, kelâm, fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, hadis, ferâiz ve siyer ilimleriyle ilgili tercih edilen eserler de Arapça olarak okutulduğu için buralardan icazet alanlar Arapça yönünden daha ilerdeyken, imam hatip ve ilahiyat mezunları güncel konularda ve kültürel açıdan daha ileri seviyede mezun olmaktadır.

Doğu medreseleri geçmişte olduğu gibi bugün de Kur’an Kursu adı altında fonksiyonlarını hasbelkader icrâ etmeye devam etmektedirler. Bir asra yakındır medreselere karşı sürdürülen engellemelere rağmen bu durum onlar için duraklama ve gerileme olmamış, aksine okunu fırlatacak bir yayın gerilmesi gibi daha da ileriye sıçramaya vesile olmuştur. Keyfi uygulanan bazı yasakların artık tartışılmaya başlandığı günümüzde, inanıyoruz ki medreselere yeniden imkân verilse, çağın gereklerine uygun olarak kendilerini yenileyecek ve geçmişte yerine getirdikleri işlevi bugün de başarıyla yerine getirebileceklerdir. Mesela bu müesseselerden mezun olanlara yapılacak bir sınav sonunda “Arap Dili ve Edebiyatı” lisans diploması verilemez mi?

Bu konuda “medreseler miadını doldurmuştur. Artık bunlara alternatif olarak kurulmuş olan okullar vardır” düşüncesine katılmadığımı ifade etmek isterim. Bunu her iki alanda din eğitimi almış biri olarak, ayrıca tarihsel tecrübe ve zengin ilim geleneğimizi hesaba katarak söylüyorum. Batıda bile modern eğitim kurumları kurulduğu halde manastırlar günümüzde hayatiyetini devam ettirmektedir. Hem medreseler, hayattan kopuk bu gibi kurumlarla mukayese edilemeyecek derecede sosyal hayatta iç içeliğini devam ettirmiştir. Mesela Mısır, Bağdat, Şam vb yerlerde geleneksel eğitimi yanında alanıyla ilgili doktora yapmış, böylece telif ve tedris açısından eğitim verimliliğini kat kat artırmış örnek alimler var önümüzde.

Meseleye Türkiye'deki imam-hatip liseleri ve ilahiyat fakülteleri açısından bakıldığında ise medrese tecrübesi, bu müesseselerde eğitim-öğretim kalitesini artırma noktasında bugün için önemli bir imkân sunmaktadır. Bu konuda yetkin ve yetkili olan kimselerce başta Arapça dersleri olmak üzere müfredatta yapılacak iyileştirmeler ile okul haricinde takviye sadedinde verilebilecek medrese usulü klasik Arapça dersleri sayesinde bu imkân realiteye dönüştürülebilir.

Günümüzde öğrencilerin mezuniyet sonrası görev ve hizmet alanları bakımından imam-hatip ve ilahiyat fakültelerinde okutulan Arapça derslerinin ne kadar önemli olduğu erbabınca malumdur. Ancak derslerdeki konuların çeşit ve muhteva bakımından (sarf, nahiv, mükâleme, belagat vb.) oldukça kapsamlı olmasına rağmen, müfredatlarda bunlara ayrılan ders çeşit ve kredilerinin yetersizliği de yine erbabınca iyi bilinmektedir. Bu konuda bazı ilahiyat fakültelerinde derslerin belli bir oranda Arapça okutulmaya başlaması önemli bir gelişmedir. Bu yeterli olmakla birlikte diğer ilahiyat fakültelerinde de gerekli teknik altyapı oluşturulmak suretiyle uygulanması gerekir. Diğer taraftan bu derslerin mevcut krediye göre içerik olarak nasıl bir müfredatla doldurulacağı ve bu içeriğin nasıl bir yöntem ve sistemle öğrencilere sunulacağı konusunda bugün temel bazı problemlerle karşı karşıya olduğumuz açıktır. Sadece hazırlık sınıfı ihdas etme ve fakat ileriki sınıflarda Arapça derslere çok az yer vermenin sonuçlarını hepimiz biliyoruz.

Bu hususla alakalı önemli sorunlardan birisi, farklı İlahiyat fakültelerinde verilen Arapça derslerinin içerikleri itibarıyla bir paralelliğin temin edilememiş olmasıdır. Bu konuda her fakültenin kendi akademik özgürlüğüne hâle getirilmeden belirli ölçüde bir standardizasyona ihtiyaç olduğu açıkça görülmektedir.

Derslerin işleniş yöntemlerine gelince bu hususta da öğrenci ve hocaların ehliyet, performans ve verimlilik düzeylerine bağlı bir takım problemlerle karşılaşmaktadır. Din eğitimi veren kurumlar arası iletişim ve işbirliğinin daha etkin hale getirilmesi bu sorunun aşılması ve çözümü noktasında önemli katkı sağlayacaktır.

Bilindiği üzere etkili bir eğitim-öğretimin gerçekleşebilmesi için belli hedeflere yönelik olarak öğretimin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Müsait bir ders ortamının oluşturulması, değişik gelişim aşamalarındaki öğrencilerin özelliklerinin farkında olunması gibi hususlar da dersin verimliliğinde önemli rol oynamaktadır.

Şüphesiz derslerin verimli olarak işlenebilmesi için öncelikle öğrencinin dersi sevmesi, her gün okula ve derse katılmayı dört gözle beklemesi ve dersin kendisi için yararlı olduğunu düşünmesi gerekir. Aynı husus dersi veren öğretim elemanı

için de geçerlidir. Öğretim elemanının alanında ehliyetli olması, dersini sevmesi ve ders programını öğrenciler için en iyi şekilde uygulaması derslerin verimli olarak işlenebilmesi için elzemdir.

Evet, içinde yaşadığımız çağda etkili bir eğitim-öğretim için müfredat programı, ders ortamı ve öğrenciler yanında özellikle öğretim elemanlarından beklenenler daha da artmıştır. Öğretim elemanları bilimsel bir yaklaşımla, pedagojik ilkelere uygun ve alanlarının uzmanları olarak bir yandan bilgiyi aktarıp beceriler geliştirmeli, diğer yandan öğrencilerin birikimleriyle yeni konular arasında bağlantılar kurma görevini gerçekleştirip, öğrenilenlerin uygulanmasına rehberlik edebilmelidir.

Öğretim elemanlarının öğretimi planlarken bireysel gelişimin gereksinimlerini karşılayacak etkinliklere yer vermeleri ve öğrenme etkinliklerine nasıl farklı yaklaşımlarını iyi bilmeleri gerekir. Keza öğretimin durağan değil sürüp giden ve aktif ilerleyen bir süreç olduğunu göz önünde bulundurmaları gerekir. Öğretim elemanları öğrencilere, öğrenmelerinin bir sorumluluk olduğunu hatırlatmalı, ne öğrenildiğini belirleyebilmek için de öncelikle öğrencilerinin ne bildiğinden başlamalıdır.

Arapça dersleriyle ilgili sorunlar şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Zaten bizim amacımız da bunların hepsini burada sayıp dökmek değil, bu meselenin tartışılıp somut çözümlere gidilmesi hususunda katkı sağlaması bakımından, dersin müfredat ve işleniş tarzı ile ilgili olarak yapılan tespitler muvacehesinde medrese müfredatından nasıl yararlanılabileceği konusunda mevcut durumla ilgili genel bir tablo ortaya koymaya çalışmaktır. Bu sayede önümüzdeki dönemlerde imam- hatip ve ilahiyat fakültelerinde okutulacak olan Arapça dersleri için bazı somut öneriler getirmek, gerçekçi ve uygulanabilir tekliflerde bulunmak mümkün olacaktır.

2. Bazı Öneriler

Bu tespit ve değerlendirmeler ışığında şimdi de bazı önerilerde bulunmak istiyorum. Bu önerilerin değerli görüş ve katkılarınızla daha da olgunlaşacağını umut ediyorum.

a. Mezuniyet sonrası farklı istihdam alanlarındaki görev ve hizmetlerde temel dini kaynaklardan yararlanabilme açısından din eğitimi alanının en önemli dersleri konumunda bulunduğu halde, Arapça derslerinin hâlihazırdaki kredileri malesef yetersiz kalmaktadır. Aslında medreselerde 5-10 yılda okutulan Arapça alet ilimlerinin birkaç kredilik derslerde işlenmesi son derece güç olmaktadır. O halde en başta bu sorunun telafisi için bütün imkânlar seferber edilmelidir.

Bu hususta öncelikle kısa vadede, derslerde bütün konulardan azar azar okutmak yerine, öğrencilerin seviye ve ihtiyaç durumlarına göre bazı önemli alanlara ağırlık verilmesi, orta vadede ise mutlaka ders kredilerinin artırılması yoluna gidilmelidir. Ayrıca kredi eksikliğini kısmen telafi edecek şekilde ders haricinde “medreselerdeki klasik metinlerin” okutulmasının ne kadar yararlı olduğunu, bu metodu gönüllü ve fahri olarak uygulayıp tecrübe edenlerimiz iyi bileceklerdir.

b. İslam Dini'nin temel kaynaklarını anlayabilmek, temel İslam bilimleri alanında yazılmış olan klasik ve modern eserleri inceleyebilmek için öncelikle kaynak dil olan Arapça sarf ve nahiv konularının öğrenilmesi gerektiğini ifade etmiştik. Ancak bunun yanı sıra bu eserlerdeki kavram ve dil inceliklerinin anlaşılması için de belâğat adı altında toplanan özellikle bu dile ait çeşitli disiplinlerin bilinmesi gerekmektedir. Kısaca temel İslami derslerde, öğrencilerin ağır metinleri ve konuları daha iyi anlamaları için Arapçalarının mutlaka belli bir seviyede olması zaruridir. O halde bu seviyenin yakalanması noktasında ne gerekiyorsa yapılmalıdır.

Kanaatimce bu sorunun çözümü noktasında ihdas edilen Arapça hazırlık sınıflarının bütün ilahiyat fakültelerinde, hatta öncesinde ve sonrasında mesleki din eğitimi veren imam-hatip ve Diyanet ihtisas merkezlerinde de ilk sene zorunlu olması gerekir. Arapçayı dil ve gramer olarak klasik yöntemlerden istifade edilmek suretiyle ve dahi modern bilimsel metotlar kullanılarak öğretmeye çalışmalı ve ders haricinde de özel kurslar düzenlenmelidir.

İmam-hatip liseleri ve ilahiyat fakülteleri 1. sınıfta I. ve II. dönemlerde hazırlıkta öğrenilen bilgilere ilave olarak daha ziyade *Arapça Dersi*'ne ağırlık verilmelidir. Bununla birlikte bazı temel ilmiyal bilgileri *İslam Dini Esasları* dersinde, akaid, ahlak ve siyerle beraber yüzeysel olarak işlenebilir.

c. Dil, felsefe ve mantık altyapısı ile yüksek bir muhakeme gücü gerektiren temel dini derslerin (Tefsir, hadis, fıkıh vd.) son sınıflara doğru ve Arapça verilmesinin daha isabetli olacağı kanaatindeyim. Elbette bazı orijinal eserler yazıldıkları dille, mesela Türkçe, İngilizce vb. okutulabilir ve bunun faydalı olacağı muhakkaktır. Ancak aslı Arapça olan temel referans kaynaklarımızın tercümelerinden değil, orijinal Arapçasından okutulmasının daha doğru olacağı kanaatindeyim.

d. Bilindiği gibi imam hatip ve ilahiyat lisans öğrencilerinin geneli mezuniyet sonrası Diyanet ve Milli Eğitim gibi kurumlar bünyesinde görev almaktadır. Bu kurumların kendi hizmet alanlarında görev verecekleri kişilerde aradıkları birtakım yeterlikler, görev alanlarının özelliği gereği Arapça dersleriyle doğrudan ilişkilidir. O halde öğrencilerimizin mezuniyet sonrası daha fazla Arapça ve sonrasında da te-

mel dini ilimlere ihtiyaç duyacakları açıkça görülmektedir. Bu sebeple imam hatip ve ilahiyat fakültelerinde sadece hazırlık ve ilk sınıflarda değil, ileriki sınıflarda da yeterli Arapça dersleri olmalıdır. Bu meyanda zorunlu Arapça derslerine ilave olarak medreselerde okutulan Klasik Sarf, nahiv, mantık ve belâğat metinleri gibi bazı seçmeli derslerin programa dâhil edilmesi düşünülebilir. Derslerde hangi metin ve konulara öncelik verilmesi gerektiği ve bunların hangi yöntemlerle işlenmesinin daha uygun olacağı gibi konular da önem arz etmektedir.

Ayrıca başta vaiz ve müftü yetiştiren Diyanet'e bağlı ihtisas eğitim merkezleri olmak üzere yüksek lisans ve doktora ders aşamalarında ileri seviyede meânî, bed' ve beyân gibi belagata dair Arapça eserlere yer verilmeli, temel eserler yine orijinal Arapçasından okunmalıdır. Bu derslerde öğrencilerin klasik medrese müfredatıyla tanışması ve seçilecek farklı metinler sayesinde zengin medrese birikimi ve tecrübesiyle buluşması sağlanmış olacaktır.

e. Burada gündeme getirilmesi gereken önemli bir konu da imam-hatip, ilahiyat ve İslami İlimler fakülteleri ile Diyanet'e bağlı ihtisas eğitim merkezlerinin çağdaş teknolojik imkânlardan yararlanmaları, mesela mutlaka dil laboratuvarları kurmalarıdır. Ayrıca Arap Diliyle ilgili temel klasik kaynakları ve çağdaş çalışmaları kütüphanelerinde bulundurmaları ve bu sayede öğrencilere her türlü araştırma ve inceleme yapma imkânı sağlamaya çalışmalarıdır.

Son olarak her yıl din eğitimi veren kurum ve kuruluşların idareci ve ilgili öğretim elemanlarının katılacağı uygulamalı atölye çalışmalarına da yer verecek şekilde istişare ve koordinasyon toplantıları düzenlenmesinin çok yararlı olacağı kanaatindeyim. Böylece Arapça dersiyle ilgili sorunların daha dar çerçevede ve hiç olmazsa birisinin ele alınıp görüşülmesi ve bu sayede daha gerçekçi sonuçlara ulaşılması imkânı elde edilmiş olacaktır.

Tekrar sempozyum heyetine teşekkür eder, hâzirûnu hürmetle selamlarım.